

La sensorialitat dels infants amb autisme i possibilitats de la sala multisensorial

– Andrea Podzamczar Michalewicz –

Psicòloga Sanitària. Psicoterapeuta. Unitat d'Autisme, CEE Vil·la Joana de Barcelona Sant Just Desvern (Espanya)

QUÈ ÉS LA SENSORIALITAT? I LA INTEGRACIÓ SENSORIAL?

La sensorialitat es defineix com la capacitat de percebre sensacions a través dels sentits. I la integració sensorial, com la transformació de les sensacions (rebudes pels diferents sentits) en percepcions, per tal d'organitzar-les i filtrar-ne aquelles més importants en aquell moment i, d'aquesta manera, poder entendre el món.

La teoria de la integració sensorial neix als Estats Units quan, als anys 60, Jean Ayres va definir-la com "el procés neurològic que organitza la sensació del propi cos i de l'entorn, que fa possible la utilització del cos de manera efectiva dins l'entorn". Quan es parla avui dia d'integració sensorial es relaciona, doncs, amb les funcions del sistema nerviós en aquest sentit i el tractament es pensa des de la teràpia ocupacional dirigit a avaluar les dificultats sensorials i treballar a través de l'estimulació sensorial, del moviment i del joc, però sense tenir en compte, per exemple, tot el conjunt de mecanismes de defensa autístics que protegeixen de les angoixes més primàries ni el moment evolutiu específic de cada infant. Molts altres autors havien parlat prèviament de la sensorialitat i de l'origen i la construcció d'aquesta des d'altres línies teòriques.

M'agradaria reflexionar sobre com entenc la sensorialitat en general i, específicament, en els infants amb autisme i, a partir d'aquesta comprensió, poder pensar com ho treballem i l'ús que fem de l'espai multisensorial amb ells.

LA CONSTRUCCIÓ DE LA INTEGRACIÓ SENSORIAL

La capacitat de percebre de forma integrada des dels diferents sentits allò que ve de l'exterior (i també de l'interior) no ve donada d'entrada, sinó que es va construint a través de la **relació amb l'altre** (amb la mare, per exemple). I serà a partir d'aquesta construcció que l'infant podrà percebre els altres de forma total.

Viloca (2011) descriu el procés que va de la sensorialitat cap a la comunicació i la posterior simbolització i parla de l'inici d'aquest procés lligant la part biològica i la part emocional (relacional): "la succió del nadó estimula en la mare la secreció d'oxitocina i prolactina que baixa el nivell de cortisol i ansietat, creant-se un estat plàcid que regula els diferents estats emocionals del nadó i la seva connexió sensorioemocional amb la mare. En el nadó això produeix una secreció de neurohormones promotores del desenvolupament de xarxes de connexió neuronal, estimulants vinculacions sensorials i emocionals".

L'evolució habitual, que semblaria innata en la majoria de casos, d'aquesta **experiència (relacional) amb l'objecte** comença dins el ventre matern on el fetus sent la veu de la mare (i dels altres adults propers a aquesta) i els diferents sons i moviments interns del cos matern; Coromines (1991) recorda que Meltzer (1984) parlava d'una **protofunció alfa** (seria una protofunció mental, inici de processos cognitius i emocionals) del fetus a partir del cinquè o sisè mes d'embaràs que s'interromprà al voltant del part i es reprendrà

després d'aquest, en funció de la vinculació amb la mare i la seva capacitat de sostenir i contenir. Ens parla de que l'evolució d'aquest procés connectarà les sensacions amb processos cognitius i emocionals i, així, passarà d'una funció sensorial intra-personal a una relació dual i interpersonal.

Com diu Tabbia (2021), "una primera representació de la progressió cap a l'experiència amb un objecte total és la que s'inicia en els primeríssims temps. La primera situació està caracteritzada pel nadó agafat al mugró amb la boca complementat amb l'olfacte; en aquest cas, ell estaria tenint una relació sensual amb l'objecte. Quan s'afegeix un altre sentit, en aquest cas el tacte i toca el pit agafant-lo, ja estaria tenint una relació amb un objecte parcial. Després, quan incorpora un altre sentit i el nadó mira i, a la vegada, troba els ulls de la mare mirant-lo, al mateix temps que sent les paraules que surten de la boca de la mare, llavors estaria tenint una relació d'objecte total. La presència conjunta i simultània dels sentits cap al mateix objecte, és a dir, la consensualitat que possibilita connectar-se amb l'objecte expressa una relació d'objecte total". Un objecte total (la funció materna) que el nadó anirà interioritzant i així construint l'objecte intern que possibilita la construcció d'una barrera anti-estímuls, un filtre que protegeix tant d'estímuls externs com interns. Com diu Sammartino (2023), "...les barreres anti-estímuls es generen a partir de dues fonts: la interiorització de la protecció materna contra estímuls interns i externs del nadó i la representació interna que esdevé de la

significació que la mare retorna dels diferents estats i experiències amb les que es troba el nadó". De fet, el procés de percepció de l'altre de forma integrada es va fent alhora que el propi procés d'integració del jo.

Això ens fa intuir que hi ha diferents possibilitats per les quals aquesta integració sensorial no es pugui portar a terme de forma adequada i les dificultats en aquest sentit poden ser moltes i variades.

LA SENSORIALITAT DELS INFANTS AMB AUTISME

Els infants amb autisme tenen una **manera particular de rebre i processar la informació sensorial**, sovint no la tenen integrada des dels diferents sentits i perceben els objectes de forma parcial, no total; solen fixar-se en una part de la cara, solen percebre un tros de l'altre i tendeixen a interessar-se per una part dels objectes. Ens trobem sovint infants

especialment interessats en el nas de les persones o en les rodes del cotxe, per exemple. Quan Tustin (1987) parla del *nen segmentat*, fa referència, entre d'altres coses, a la manera en què alguns infants amb autisme perceben els objectes en funció d'un canal sensorial (segment d'experiència sensorial) i, citant a Meltzer 1975), diu que els infants autistes "reduïxen els objectes a proporcions petites i simplificades, generalment d'acord amb els segments de l'experiència sensorial".

A més, viuen en un **món de sensacions**; sensacions que no estan lligades a les emocions i als afectes. Tustin (1990) parlava de **figures autistes de sensació**, ja que es tracta de "remolins de sensacions auto-generades que anul·len la consciència, raó per la qual mantenen i reforcen la falta d'atenció cap a les realitats compartides...".

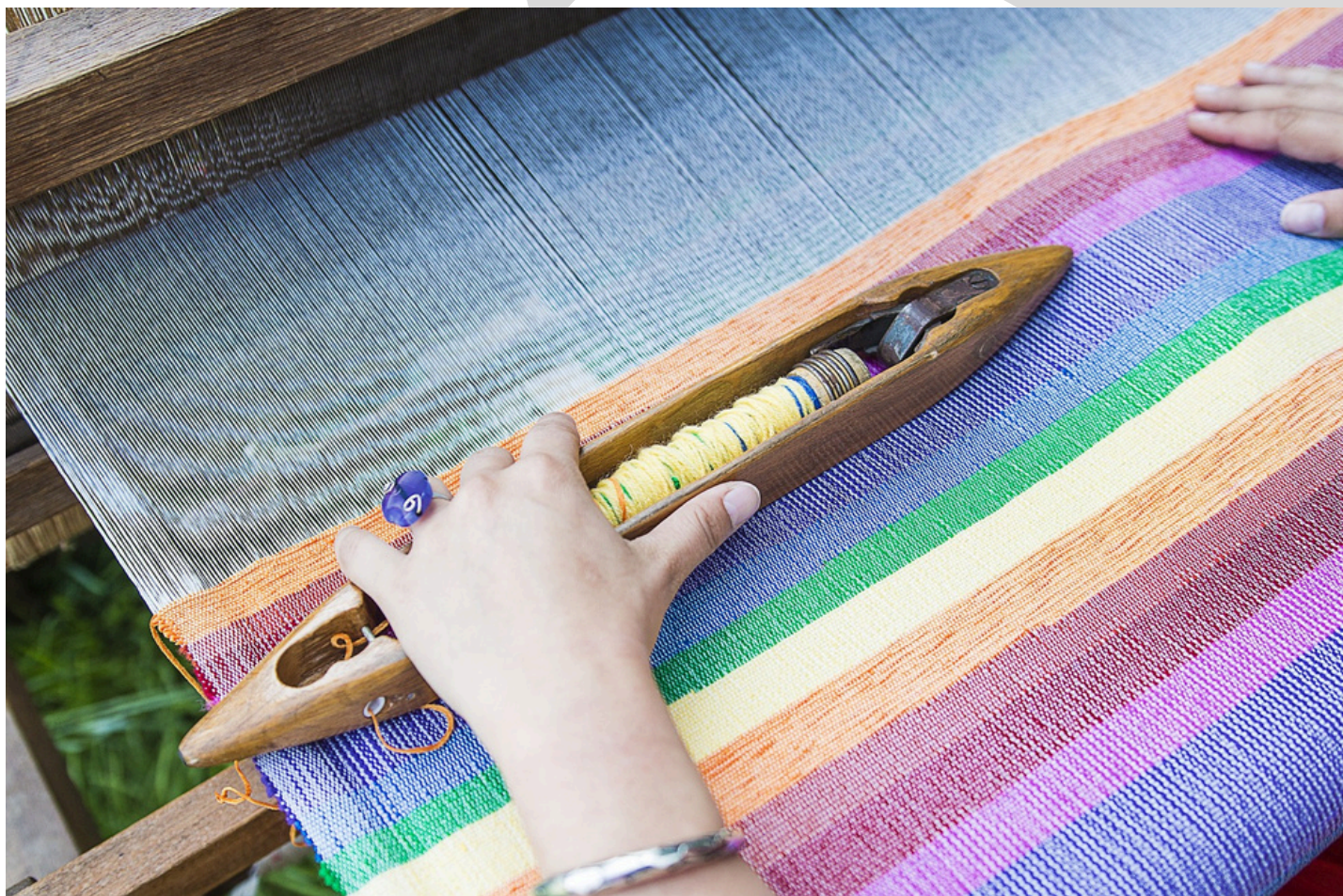
Busquen contínuament certes sensacions o aquells objectes que els hi generen la sensació,

sigui de duresa, d'embolcall... Així, aquests infants mouen, per exemple, diferents objectes de la mateixa manera, perquè el que els interessa no és l'objecte en sí, sinó la sensació que en desprenem d'aquest o millor dit, d'una part d'aquest.

Com és el cas del Rasha, que mou qualsevol objecte fent-lo rodar, les tapes dels pots, els cistells, les pilotes, les teles i, fins i tot, el seu propi cos, buscant sempre la mateixa sensació.

Tustin (1984) anomena **shape** a l'empremta sensorial que deixa un objecte sobre el cos. Ella posava l'exemple de la sensació que deixa a l'esquena quan algú es recolza a una cadira; i deia que pels autistes l'objecte serà la sensació, no l'objecte en si.

Alguns porten contínuament un mateix tipus d'objecte a la mà, que pot ser intercanviable, sempre i quan els desperti

La capacitat de percebre de forma integrada des dels diferents sentits allò que ve de l'exterior (i també de l'interior) no ve donada d'entrada, sinó que es va construint a través de la relació amb l'altre (amb la mare, per exemple).

la mateixa sensació. Tustin (1990) parlava dels **objectes autístics de sensació**, precisament perquè utilitzen els objectes (durs) per a sentir-se de la mateixa manera, no per identificació, sinó igualant-se totalment a aquesta sensació.

L'Aran porta cada dia a l'escola una pilota groga o taronja que no deixa de sostenir a les mans; només la pot deixar anar per posar-se-la sota la barbata quan necessita tenir la mà desocupada. És tan fonamental per ell que, quan li cau, pot perdre de vista absolutament tot i córrer darrera d'ella, posant-se sovint en situacions de perill real. De fet, el crit que fa quan aquesta cau és realment colpidor, com si caigués una part del seu propi cos.

Molts d'ells tenen una **hiper** o **hiposensibilitat**, és a dir, perceben d'una manera exagerada, per excés o per defecte, els estímuls sensorials, amb un o més d'un sentit; això, unit a la dificultat per filtrar el que els hi arriba, els genera situacions de gran malestar.

L'Eloi és un noi que parla sense parar, no té filtre d'entrada ni de sortida i això genera que els adults que l'envolten es perdin en el seu discurs: pot parlar del que té al cap, del que ha sentit, del que està escoltant i dels seus neguits, tot alhora, generant un gran caos. Té una gran hipersensibilitat auditiva, no suporta els sorolls forts i, si estem dins d'una aula tancada, pot sentir els sons de fora de l'edifici com si estiguessin dins; li és molt difícil tolerar l'excés d'estímuls: quan aquests es perceben més del compte i al mateix temps no hi ha barrera interna que aturi la sensació caòtica que se'n desprèn, li resulta realment angoixant.

La **integració** dels diferents sentits és quelcom que els infants amb autisme no han pogut fer per diferents motius, siguin aquests biològics i/o psicològics; el que sabem segur és que la relació amb l'altre (a través de la qual sabem que es construeix la sensorialitat i la integració de la mateixa) està greument afectada, fins al punt que "l'experiència relacional és substituïda per la sensació/objecte" (Centre Educatiu i Terapèutic Carrilet, 2012).

Tabbia (2021) ens diu que "sense un objecte suficientment bo (Winnicott) o amb capacitat de *rêverie*, l'infant tindrà serioses dificultats

per a separar-se del món de la sensualitat i per a aventurar-se en el del significat. Sense un objecte que ajudi a metabolitzar les emocions, l'infant tindrà dificultat en el seu accés al món pròpiament humà".

Per tant, el tractament haurà de prendre aquest camí, el de poder vincular-se a un altre (suficientment bo, com deia Winnicott) que l'ajudi a metabolitzar les emocions i a significar allò que percep l'infant, probablement a través d'algun dels seus sentits de forma no integrada. Winnicott (1993) ens deia que l'infant (sa) pot "conservar la capacitat de reexperimentar estats no integrats depenent de la continuïtat de les cures maternes confiables". D'aquesta manera, en el tractament dels infants amb autisme és importantíssim poder transmetre l'estabilitat i confiabilitat en l'adult i el retorn que aquest li fa, un altre amb qui pugui anar relacionant-se, alhora que gaudint d'aquesta relació; una relació amb un altre sencer, que li pot anar parlant (oïda), que el pot anar acaronyant (tacte), que el pot anar escoltant (veu), que el pot anar olorant (olfacte) i que, sobretot, el pot anar mirant (vista) i veient-lo en tot el seu ser.

La mare d'en Rasha se sorprèn quan veu que parlem al seu fill, un infant de 6 anys, sense llenguatge, molt autosensorial que sovint queda desconnectat del món que l'envolta. No havia ni imaginat que pogués parlar-li, "no m'escolta, no m'entén...". En aquestes paraules percebo que parla de la falta de sensació que ella té com a mare, ella no és mare perquè no sent que tingui fill, de la mateixa manera que el Rasha no sent la pròpia existència sense una mare que el miri, li parli i per a qui existeixi.

El pànic que senten aquests infants davant del contacte (emocional) amb l'altre fa que els seus mecanismes de defensa estiguin al servei de "protegir-se" d'aquest encontre, però alhora genera un embolcall que no permet l'evolució del subjecte i que hem d'anar treballant. En aquest sentit, el concepte de **desmantellament** de Donald Meltzer (1975) ens ajuda a entendre que "...succeeix més d'una forma passiva que activa, de manera semblant a deixar que una paret de maons caigui a trossos per l'acció del pas del temps, la molsa, els fongs i insectes, per no haver-la reforçat amb ciment. El desmantellament ocorre

mitjançant el recurs passiu de permetre que els diversos sentits, específics i generals, interns i externs, s'adscriguin a l'objecte més estimulant del moment".

Però, de vegades, alguns infants amb autisme ens mostren una **posició activa**, no només en el rebuig explícit de la relació amb l'altre, sinó en el desmantellament de la vida afectiva d'ells mateixos i de l'altre.

Com fa en Ricard que, cada vegada que podem gaudir junts amb un joc de falda que el fa riure, mirar i connectar, necessita aixecar-se i marxar, agafar un objecte, fer-lo rodar i quedar totalment absort i sol, com si un huracà passés per sobre de tots dos i esborrés qualsevol senyal de vida (afectiva) viscuda.

Així, les defenses autístiques estan al servei del desmantellament; és a dir, de buidar de vida mental l'objecte, de treure qualsevol emoció a un mateix i a l'altre, com una mena de "cosificació" de l'altre o del món en general. Tenen pànic a connectar amb l'emoció, a sentir i això fa que el món dels objectes sigui allò "triat". D'aquesta manera, cal utilitzar els objectes per cridar la seva atenció, però com quelcom que ens ajudi a interactuar amb ells, a relacionar-nos-hi i, sobretot, a generar experiències de gaudi compartit.

Amb l'Aitor cada vegada són més llargues les estones de "joc" compartit, dins la piscina de boles, fent pessigolles, pujant-lo a coll... abans estava pocs segons en relació i molts corrents per la sala, però el treball constant i estable, la vinculació que hem anat creant (i tota la feina conjunta que fem en el cas), ha fet que cada vegada hagi anat augmentant l'estona compartida i disminuint la necessitat de buidar afectivament allò viscudat.

ÚS DE LA SALA MULTISENSORIAL

La sala multisensorial, com qualsevol espai psicoterapèutic, té un enquadrament que estructura, un horari i una freqüència establerta, predictable, que emmarca un dins i un fora de la sala, entre d'altres coses. Es tracta d'un espai a les fosques, pensat i dissenyat perquè l'ambient sigui el més calm possible, amb uns sons rítmics i embolcallants que recorden l'ambient intrauterí, amb alguns objectes que pro-

mouen el joc corporal, que donen peu a interactuar amb ells de diferents maneres i que solen atreure la mirada dels infants.

Em sembla especialment important el so rítmic que tenen alguns aparells, com la columna de bombolles, que fan connectar directament amb els sons corporals, rítmics i continus que el nadó sent al ventre matern. Hi ha estudis que demostren que l'exposició periòdica de nadons als sons del batec del cor disminueix els plors i, per tant, el malestar (Salk, 1973). Veiem clarament com molts infants amb autisme, amb un gran malestar habitual, poden entrar a la sala i calmar-se, generant-se la possibilitat d'un encontre plaent amb l'adult. Alhora, la veu de la terapeuta, amb qui va creant un vincle en aquest ambient embolcallant, recorda el que Maiello (2013) anomena l'*objecte sonor*, per descriure "el conjunt de les reminiscències prenatales, de qualitat sonora i rítmica, que l'infant conserva en la memòria després del naixement", que seria la primera trobada a nivell auditiu-vocal entre el nou-nat i la mare.

En Noel era un infant de 8 anys en el que anava apareixent una agressivitat cap a l'altre molt difícil de suportar, a mesura que anava obrint-se al món. Cada vegada ens veia més, però la presència de l'altre se li feia intolerable i ens mossegava i esgarrapava constantment, emportant-se sovint un tros de pell amb ell, buscant la indiferenciació en cadascun dels seus actes. L'únic espai on podia estar tranquil era la sala multisensorial, on podia mirar-nos, tocar-nos i tolerar la presència d'algú diferent a ell. Cada vegada es donaven més moments on trobar-nos amb ell. Sovint quedava absort mirant com les bombolles pujaven i desapareixien i tornaven a aparèixer des de baix. A partir d'aquestes, va començar a mirar la meua mà, a través del vidre, sense ser viscuda com quelcom amenaçant. Va començar a posar-se dins d'uns coixins que li permetien treure el cap i veure'ns o entrar i no veure'ns, "jugant" i controlant la presència de l'altre, més enllà de les defenses autístiques o de l'agressivitat.

D'aquesta manera, procurem crear un ambient determinat, com un baix fons continu de calma que permet l'escolta (i la percepció visual i olfactiva, a més de l'auditiva) de l'altre, promovent la possibilitat d'una vinculació. I així, com la veu materna que "comunica al nen, a través del volum, el timbre, la cadència i el ritme de la seva veu, no només aspectes de la seva personalitat, sinó també fluctuacions dels seus estats emotius" (Maiello, 2013).

De vegades, utilitzem les interrupcions (controlades o compassades) de les bombolles i el seu so per a treballar la presència i l'absència, la trobada i la separació, ja que la possibilitat de sentir (auditivament) alhora que veure i amb la terapeuta significant aquesta escena i vivència ajuda a anar construint la representació mental més bàsica: *quelcom pot marxar i no deixa d'existir*. La foscor de l'espai també té el seu sentit, ja que genera una presència menys present,

Es tracta d'un espai a les fosques, pensat i dissenyat perquè l'ambient sigui el més calm possible, amb uns sons rítmics i embolcallants que recorden l'ambient intrauterí.

menys invasiva i, per tant, més tolerable per a l'infant. Podem jugar fàcilment a ser-hi/no ser-hi, a veure'ns o no fer-ho, promovent, en el millor dels casos, un pre-joc que recorda al *fort-da* de Freud.

Com el cas de l'Aitor: feia un temps que li costava molt separar-se de la mare cada matí, plorava desconsoladament i, tot i entendre des de nosaltres que es tractava d'un gran avenç, ja que era conscient del que l'envoltava, s'angoixava terriblement. Probablement, se li feia insuportable per la falta de representació mental de l'objecte absent, és a dir, si la mare marxa, aquesta deixa d'existir per a ell. A les sessions de sensorial, va començar a fer unes anades i vingudes de la paret més fosca i diàfana a la columna de bombolles, al mateix ritme que aquestes venien i marxaven. Vam anar posant paraules "adéu, bombolles!" (amb veu trista), i seguidament un "hola, bombolles! Heu tornat!" (amb veu contenta i de certa sorpresa). L'Aitor somreïa cada vegada que apareixien i marxava cap a la paret fosca quan les bombolles també ho feien. L'angoixa de cada matí va anar baixant fins a desaparèixer i poder acomiadar-se tranquil·lament de la mare.

Altres materials que utilitzem són les diferents pilotes que hi tenim: a la piscina de boles es donen també moments molt interessants, alguns més regressius i d'altres més lúdics. El fet de poder-se ficar dins (i nosaltres amb ells), sota un munt de pilotes que els cobreixen però que alhora fan sentir un contacte amb l'objecte per tot el cos, genera una sensació agradable per a ells i la possibilitat de "deixar-se anar" i connectar amb l'altre.

L'Igor és un nen de 9 anys que té una manera de funcionar robòtica i li costa especialment deixar-se anar. Quan entra a la piscina de pilotes, va notant que s'enfonsa, però sense por, pot quedar-se sota les pilotes i el tapo completament amb elles. De cop i volta, veig que ha tancat els ulls i està succionant una de les pilotes com si fos el pit matern; pot mirar-me i sortir d'aquest estat amb un "benvingut al món!", connectant amb mi.

Un altre exemple de la utilització del mateix material, però de forma molt diferent seria el següent:

En Lucas entra a la piscina de pilotes per a anar-la buidant d'una en una, tirant-les cap a fora sense fi. A poc a poc, anem entrant amb ell. Al principi, no ho permet, ja que quan algú entra, ell surt. Però després de varies sessions, ens va tolerant i arriba un moment en que m'agafa la mà per agafar cada pilota (instrumentalitzant a l'adult) i tirar-la fora, com si fos una part del seu cos. Ens passem algunes sessions així i en un moment donat començo a moure la meua mà de manera independent a la seva, fent un altre moviment del que la seva mà m'indica, alhora que converteixo aquesta "sorpresa" en un joc. Comença a riure i a partir d'aquest moment em busca la mà per a que li faci l'ensurt i riure, buscant quelcom que s'acosta a la relació.

Vam poder fer tot un procés per passar d'un estat d'indiferenciació a un moment més diferenciat que va permetre començar a entrar en relació.

També hem tingut infants que ens han mostrat que la foscor no sempre és quelcom calmant, sinó que també pot esdevenir persecutòria i activa la sensació d'amenaça que alguns infants amb autisme també tenen.

Com en Riki, un infant que vivia la diferenciació respecte de l'altre de forma molt persecutòria; o s'enganxava físicament sense sentir on acabava ell i començava l'altre o sentia que l'altre apareixia com algú amenaçant, de qui fugia o a qui atacava. I, en entrar a la sala, es posava especialment neguitós fins que engegava el llum i podia estar-s'hi. En aquests casos, crec que és important pensar altres espais per a treballar la diferenciació i així la relació.

Amb infants que mostren por o enuig davant el contacte físic, després de tot un període de vinculació, utilitzem les pilotes grosses, amb les que poden pujar, saltar, però necessiten ajuda per a equilibrar-se; la possibilitat de caure, de fer equilibris és quelcom experimentat per qualsevol infant petit com a part del joc bàsic i en els infants amb autisme també és força buscat. Així, intentant pujar-hi, oferim les

mans, de vegades primer agafant-los pel darrera, sense contacte visual, menys invasiu per a ells, en d'altres ocasions pujant-hi nosaltres amb ells a coll o des del davant, oferint les nostres mans per a recolzar-se.

Així, doncs, tant el fet d'estar a les fosques, com la sensació de calma que genera, com el tipus de materials que s'ofereixen, fan d'aquest espai quelcom diferent que amb els infants amb autisme funciona especialment, sempre i quan trobem el punt just entre utilitzar l'objecte per atraure consensualment l'infant i no caure en l'aïllament, és a dir, sense promoure el desmantellament. Si tenim en compte el que Meltzer (1975) deia, "es podria dir que el pit matern (és) com (un) objecte de viva atracció consensual, sembla ser que funciona com a imant o ressort que reuneix al self desmantellat mitjançant el seu poder, és a dir mitjançant la dominació de l'atenció", alguns dels aparells de la sala, d'entrada, generen aquesta atracció consensual, però cal promoure la relació amb l'infant, per tal de construir allò més bàsic i important d'aquesta primera escena: **una trobada amb un altre que aporti alguna cosa de l'ordre de l'afecte i l'emoció, humanitzant aquesta relació.**

BIBLIOGRAFIA

Ayres, J. (1972). *La integració sensorial del niño*. Mèxic DF: Ed. Trillas.

Boubli, M. (2013). Sí-mismo y objeto en espejo multisensorial: un aporte metapsicológico de la clínica con el autismo. *Controversias en Psicoanálisis de Niños y Adolescentes*, 13.

Centre Educatiu i Terapèutic Carilet (2012). *Comprensión y abordaje educativo y terapéutico del TEA*. Barcelona: Ed. Horsori.

Coromines, J. (1991). *Psicopatología i desenvolupament arcaics*. Barcelona: Ed. Espaxs.

Maiello, S. (2013). *En los orígenes del lenguaje. Aspectos vocales y rítmicos de la relación primaria y su ausencia en los estados autistas*. *Controversias en Psicoanálisis de Niños y Adolescentes*, 13.

Meltzer, D. (1975). *Exploración del autismo*. Argentina: Ed. Paidós.

Salk, L. (1973). *The role of the heartbeat in the relationship between mother and infant*. *Scientific American*, 228, 24-29.

Sammartino, M. E. (2023). *Converses varies*.

Tabbia, C. (2021). *La creación del significado. Los aportes de Metzer a la clínica y a la técnica psicoanalítica*. Encuentros en el GPAB (Grupo de Psicoterapia Analítica de Bilbao).

Tustin, F. (1990). *El cascarón protector en niños y adultos*. Madrid: Amorrortu editores.

Viloca, Ll. i Mundó, L. (2011). *Trastornos de la personalidad. Estructuras y sensorialidad primitiva: evoluciones psicopatológicas*. *Psicopatol. salud mental*, 18, 105-112.

Winnicott, D. W. (1993). *Los procesos de maduración y el ambiente facilitador. Estudios para una teoría del desarrollo emocional*. Buenos Aires: Ed. Paidós.